

Celkově knihu vnímám jako jednu z prvních vlaštovek představujících v českém psychologickém kontextu gender jako důležitou sociální kategorii, nad kterou je nutno se zamýšlet ve výzkumu i v praxi. Uvedené teoretické i výzkumné poznatky představují rámec hodný následování, a to jak při kvantitativních analýzách genderových rozdílů, tak i v kvalitativních studiích umožňujících porozumění tomu, jak jsou tyto rozdíly utvářeny v průběhu sociálních interakcí. Věřím, že kniha přispěje do vyvážené diskuse o genderových nerovnostech ve vzdělávání, bude mít odraz v pedagogické praxi a inspiruje výzkumníky a výzkumnice k dalšímu prohlubování této tematiky i v českém kontextu. Knihu bych proto chtěl doporučit jak výzkumníkům a výzkumníkům z oblasti psychologie a příbuzných oborů zabývajících se problematikou vzdělávání, tak i studujícím pedagogiky a psychologie nebo vyučujícím působícím ve školské praxi.

Osvobození ze spárů osvobození aneb život bez hormonální antikoncepce jako cesta hodná následování?

Lucie Vondráčková

Nováková, A. a kol. 2017. *Život bez hormonální antikoncepce*. Praha: Nakladatelství Kořeny.

Od vynálezu hormonální antikoncepční pilulky uplynulo více než padesát let. V době jejího uvedení na trh se o ní mluvilo jako o prostředku osvobozujícím ženy od nechtěných těhotenství i nástroji emancipace žen. Postupně ale sílí hlasy odpůrců, kteří přicházejí s tvrzením, že vývoj hormonální antikoncepce byl orientován na mužskou definici sexuální aktivity, odstraněním omezení spojených s užitím bariérových metod se veškerá zodpovědnost za ochranu páru před nežádoucím početím přesunula na stranu ženy. Zároveň to pro zdravé ženy znamená dlouhodobou medikaci s vedlejšími účinky potenciálně ohrožujícími život. Její předepisování lékaři nejen z důvodu antikoncepčního účinku současně posílilo vnímání ženského těla jako nedokonalého, vyžadujícího vnější zásahy. Podle nejnovějších dostupných údajů ÚZIS z roku 2015 užívá v České republice hormonální antikoncepci 43 % žen v plodném období, tedy ve věku 15–45 let. To je jeden z nejvyšších podílů nejen v rámci Evropy, ale i celosvětově. Zatímco v letech 1991–2007 počet uživatelék každoročně narůstal o několik procent, až dosáhl maxima 55 %, v poslední době se tento přírůstek nových uživatelék zastavil a uživatelky naopak přecházejí na jiné metody.

Důvodů pro tento obrat je celá řada. Jedním z nich může být i proměňující se informovanost a názor široké veřejnosti na rizika a výhody této antikoncepční metody. K této proměně může přispívat také mediální obraz nebo prostředí internetových diskusí, kde si ženy sdělují své zkušenosti. Kniha *Život bez hormonální antikoncepce* si klade za cíl být jedním z informačních zdrojů, které k proměně názorů veřejnosti a šíření informací o vedlejších účincích hormonální antikoncepce přispějí a inspirují ženy k hledání jiných možností ochrany před nežádoucím početím. Tento záměr vyjádřený v úvodu knihy předesílá, že se rozhodně nejedná o knihu hodnotově neutrální, byť ji autorka prezentuje jako soubor faktů podložený názory odborníků.

Kniha vznikla sesbíráním padesáti sedmi příběhů žen. Tyto příběhy, mezi nimiž je zahrnut i příběh autorky, byly sepsány samotnými ženami jako jejich autentické zkušenosti a přímo pro účel této knihy. Autorka sice inspirační zdroj neuvádí, podobně, tedy sesbíráním příběhů, byla ale koncipována kniha kolektivu autorů *Porodní příběhy: Rodíme se jednou*, která vyšla před jedenácti lety a explicitně si kladla za cíl otevřít debatu o situaci v českém porodnictví a o nutnosti změny. Obě tyto knihy nechávají promluvit ženy, jež mají pocit, že jejich názor nebo zkušenost jsou často marginalizovány, protože nepatří k hlavnímu společenskému proudu, nezapadají do kategorií vymezených biomedicínským modelem. Kniha se zároveň implicitně dotýká klasických témat sociologie medicíny, jako je medikalizace společnosti nebo asymetrický vztah lékař–pacientka, kde lékaři i lékařky vystupují v pozici medicínské autority, jejíž doporučení laik následuje a názory nezpochybňuje. V některých příbězích se tato asymetrie proměňuje v okamžiku vysazení hormonální antikoncepce, kdy žena přebírá aktivní roli, vyhledává informace a sama se stává expertkou v některé oblasti související s ženskou reprodukcí nebo životním stylem. V příbězích se vyskytují i linie interpretovatelné prostřednictvím feministických teorií těla a prožívání tělesnosti. Genderová dimenze vztahů i antikoncepčního chování se ukazuje v příbězích, které popisují roli mužů v rozhodnutí ženy zvolit hormonální antikoncepci. Také se vynořuje prostřednictvím představení symptotermální metody jako metody párové, založené na rovnosti partnerů a společném porozumění i dodržování pravidel nejen přirozené antikoncepce, ale i plánování a časování rodičovství.

Ženy, jejichž příběhy jsou v knize *Život bez hormonální antikoncepce* zahrnuty, reagovaly na zveřejněnou výzvu ke sdílení svých zkušeností. Není proto překvapivé, že jsou hojně zastoupeny ženy, které se nějakým způsobem problematice ženského reprodukčního zdraví nebo příbuzným oblastem životního stylu věnují. Společným jmenovatelem a motivací pro sepsání těchto příběhů je negativní zkušenost s užíváním hormonální antikoncepce a volba nějaké jiné metody ochrany před nežádoucím početím. Zkušenosti žen jsou značně různorodé. Některé popisují neurčité špatné pocity (ať už po fyzické či psychické stránce) během užívání hormonů, tento stav označují jako odpojení se od sebe samé, od své vnitřní podstaty a neschopnost vnímat signály

vydáváné tělem. Do protikladu dávají zlepšení subjektivního (a někdy i objektivního) zdravotního stavu, získání nové energie a chuti do života v období po vysazení hormonální antikoncepce. Dalo by se tedy mluvit o zvýšení kvality života a celkové spokojenosti v životě bez hormonální antikoncepce. Toto zvýšení spokojenosti je ovšem vázané na překonání potíží po vysazení hormonů a nalezení spolehlivé nehormonální metody. Jiné příběhy odhalují sérii závažných zdravotních komplikací, které znamenaly zásadní narušení života, v několika případech i jeho přímé ohrožení. Zdravotní komplikace jako plicní embolie nebo cévní mozková příhoda mají charakter biografického zlomu v životě těchto žen. U těchto závažných komplikací se také ženy zmiňují o tom, v kolika letech se s nimi musely potýkat. Implicitně se tak vynořují věkové normy a předpoklad, že role pacienta se váže spíše k procesu stárnutí.

Příběhy ukazují, že předepisování hormonální antikoncepce probíhalo bez hlubších vyšetření zdravotního stavu ženy a bez upozornění na kontraindikace užívání nebo možné nežádoucí účinky. Řada žen se tak na dobu několika let stala zcela neinformovanými uživatelkami preparátu, kterému nyní připisují různé prodělané zdravotní komplikace. Většina příběhů je zakončena více nebo méně přímou výzvou k následování vysazení hormonální antikoncepce. K počátku užívání hormonální antikoncepce se vážou slova jako ochrana, regulace, kontrola, jistota nebo řešení problémů, tato slova zaznívají od lékařů nebo matek. Ženy samy po vysazení hormonální antikoncepce dodávají slova jako chemie, zátěž pro tělo nebo riziko. Při volbě vhodné antikoncepce je zdůrazňováno právo žen rozhodovat o svém těle na základě odborných informací o všech dostupných metodách, včetně metod nehormonálních a bariérových. Vysazení hormonální antikoncepce je, v duchu přístupu, jenž zastávají v sociologii medicíny političtí ekonomové, popisováno jako zplnomocnění ženy, počátek její kontroly nad vlastní plodností a porozumění tělu. Některé ženy tak život bez hormonální antikoncepce tematizují jako osvobození od svazujících norem medicalizované společnosti. Kromě škodlivosti užívání hormonální antikoncepce pro zdraví žen je rovněž přítomné téma alternativních antikoncepčních metod. Nejčastěji je propagována symptotermální metoda, která vychází z teorie cyklické ženy a sledování plodných a neplodných dnů. Zatímco hormonální antikoncepce byla vyvinuta s předpoklady, co si ženy v životě přejí, jakým způsobem chtějí kontrolovat svoji plodnost, symptotermální metoda vychází z principů naprosto odlišných. Jejím cílem je na základě přesně stanovených pravidel poznat tělo a jeho střídání plodných a neplodných období a přizpůsobit tomu své antikoncepční nebo spíše sexuální chování. Tedy nikoli měnit tělo za pomoci léků tak, aby se chovalo podle životního stylu ženy. Právě tato antikoncepční metoda je vykládána jako cesta k poznání podstaty ženství. V centru přístupu stojí přijetí faktu, že ženské tělo funguje odlišně od těla mužského. Toto konstatování však nemá být hodnotovým soudem ospravedlňujícím regulaci ženského cyklu, který je konceptualizován jako tvůrčí ženský potenciál. Je zdůrazňována sounáležitost s přírodou a komu-

nikace s tělem pomocí signálů, jež vydává. Menstruace je vnímána jako očistění těla, nový začátek i v symbolické rovině.

Po formální stránce je kniha rozdělena na tři hlavní části. Největší prostor je věnován již uvedeným příběhům žen. Ty jsou navíc tematicky sdružené do kapitol „Život v nevěděni a odpojení se od sebe sama“, „Příběhy, při kterých se tají dech“, „Cesta k symptotermální metodě“ a „Děti jako dar plození a mateřství“. Následuje druhá hlavní část nazvaná „Co na antikoncepci říkají odborníci?“. Autorka oslovila odborníky, tedy lépe řečeno odbornice z řad lékařů, specialistů na zdravou výživu, certifikovaných lektorek symptotermální metody nebo laktčních poradkyň a další ženy aktivně se angažující v otázkách spojených s ženským reprodukčním zdravím a životním stylem. Jejich příspěvky jsou do určité míry strukturované, vedené jako rozhovor s autorkou, čímž autorka zřejmě zamýšlela docílit více pohledů na jednotlivá témata, jako je vhodnost hormonální antikoncepce pro mladé dívky, postup v případě zaznamenání nežádoucích účinků při užívání hormonální antikoncepce nebo přírodní způsoby regenerace těla po vysazení hormonální antikoncepce. Magistra farmacie Alena Pavlicová zároveň vysvětluje mechanismus působení hormonální antikoncepce v těle a nabízí i přehled možných nežádoucích účinků. Třetí část nazvaná „Přirozený návrat k sobě samé díky živé stravě“ v podstatě plynule navazuje a rozvíjí, také z pozice odborníků, poznatky k očistě těla a přírodním cestám napravování nerovnováhy organismu. Komentáře prizvaných odbornic posilují vyznění celé knihy, kterým je kritika dominantního biomedicínského diskursu a boj proti medikalizaci ženského cyklu. Tyto komentáře jdou i nad rámec popisování možných vedlejších účinků. Například, podobně jako Ulrich Beck ve své *Rizikové společnosti* upozorňuje na neviditelné a všudypřítomné nebezpečí, které je neodmyslitelným rysem postmoderní společnosti, autorka projektu *Hormonální akvárium* Tereza Tara považuje hormony za všeobecnou hrozbu pro lidstvo a společnost. Od dopadů na zdraví žen při užívání hormonální antikoncepce přecházejí argumenty k širším souvislostem přítomnosti hormonů v životním prostředí a vodě, kde jsou neviditelné a tyto nepatrné koncentrace skládají dohromady nebezpečný hormonální koktejl. Užívání hormonální antikoncepce tak získává i dimenzi spoluzodpovědnosti za životní prostředí a jeho kontaminace syntetickými hormony. Komentář Heleny Máslové naopak zdůrazňuje, že v některých situacích, například pokud dokáže mladou ženu uchránit od nežádoucího těhotenství, které by skončilo umělým přerušením těhotenství, má hormonální antikoncepce v životě žen své místo. Její užívání by však nikdy nemělo být normou a automatickou volbou jak ze strany žen, tak i lékařů. Její pohled zdůrazňuje individuální přístup k potřebám jednotlivých žen. Daniela Rolcová tento názor doplňuje vyjádřením, že hlavním problémem je předepisování a užívání hormonální antikoncepce bez znalosti širších souvislostí fungování ženského těla, kontraindikací a možných zdravotních komplikací. Naopak zakladatelka Centra naděje a pomoci, jež se specializuje na alternativní

metody řešení neplodnosti a plánování rodičovství, Ludmila Lázničková, zdůrazňuje, že v užívání hormonální antikoncepce nevidí žádný přínos, a proto sama tuto metodu nedoporučuje ani nepředepisuje.

Přestože autorka prezentuje knihu jako soubor faktů podložených názory odborníků, při čtení je nutné mít na paměti, že při vzniku vzorku žen, které se o svůj příběh podělily i při sestavování skupiny přizvaných odbornic na dané téma, fungoval princip samovýběru a sněhové koule. Na zveřejněnou výzvu autorky zareagovaly zejména ženy, které se tématu životního stylu nebo praktikování alternativních antikoncepčních metod profesně věnují a pohybují se tak v diskursu stojícím (alespoň částečně) v opozici proti dominantnímu biomedicínskému modelu. Celá tato část by zároveň působila mnohem věrohodněji, pokud by byla doplněna odkazy na relevantní zdroje a výzkumy nebo rozšiřující literaturu. Další důležitou věcí, která mi v knize velmi chyběla, je pohled muže, a to nejen muže v pozici odborníka, ale především muže jako partnera ženy užívající a následně vysazující hormonální antikoncepci. Ženy popisují symptotermální metodu jako životní styl celého páru, jako jednu z výhod uvádějí právě zapojení partnera a společné pochopení plodnosti. Několik žen také ve svých příbězích sděluje, že hormonální antikoncepci vysadily na žádost partnera, který si nežádoucích účinků všiml dříve než ony samy. Pohled a postřehy těchto mužů by podle mého názoru rozšířily okruh potenciálních čtenářů a tím posílily posláním, které si autorka vytkla jako cíl. Zároveň, pokud je jednou z kritik užívání hormonální antikoncepce právě vyloučení mužů z antikoncepčního chování, prvním krokem k proměně situace je poskytnutí možnosti pro jejich vyjádření.

I když se jedná o knihu určenou široké veřejnosti, sociologická i genderová dimenze je nepochybně přítomná, pod povrchem těchto příběhů se skrývá řada námětů pro výzkum. Jak velkou skupinu tyto ženy a jejich příběhy zastupují? Některé ženy popisují, že hlavní impuls k užívání hormonální antikoncepce vzešel od matky, která se obávala nechtěného těhotenství u své dcery. Tyto ženy zároveň dodávají, že ony naopak své dcery povedou k jiným antikoncepčním metodám. Můžeme tedy očekávat generační odklon od užívání hormonální antikoncepce a proměnu diskursu spojeného s vnímáním ženské plodnosti i ženského těla obecně? Jak na takovou situaci zareagují lékaři a farmaceutický průmysl?